

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Andres Must

FIFA juhtimise areng 20. sajandil ja Lõuna-Aafrika Vabariigi roll selles

Bakalaureusetöö

Juhendaja dotsent Vahur Made

Tallinn 2015

Sisukord

Sissejuhatus. FIFA 21. sajandi hakul	3
1. peatükk	7
1.1 Rahvusvahelise koostöö algus 19. sajandil	7
1.2 Konkurents jalgpalliliikumises	8
1.3 Inglaste liitumine FIFA-ga	10
1.4 Euroopa-keskne FIFA	12
1.5 Euroopa mõju vähenemine	14
2. peatükk	18
2.1 Vastuoluline Stanley Rous	18
2.2 Jalgpalli roll Aafrikas	19
2.3 Apartheidipoliitika LAV-i jalgpallis	20
2.4 FASA konflikt Aafrikaga	24
2.5 Rous rikub suhted Aafrikaga	26
2.6 Havelange kukutab Rousi	29
Kokkuvõte	32
Summary	34
Kasutatud kirjandus	36

Sissejuhatus. FIFA 21. sajandi hakul

Alates 19. sajandi lõpust on jalgpall olnud maailma populaarseim spordiala.¹ Jalgpalli populaarsust on põhjendatud selle universaalsuse, lihtsuse ja vähenõudlikkusega.² Ometi on jalgpalli populaarsuse kasvuga jõudnud ala juhtimise juurde inimesi ja organisatsioone, mis mõnede autorite hinnangul on viinud jalgpalli rikutuseni, pidades esmajoones silmas jalgpalli läbipaistmatut juhtimist ning avatust korruptsioonile kõige kõrgemal tasandil.³ Ükskõik mis suunas jalgpall arenenud pole, tuleb kõikide arengute eest peamiseks vastutajaks pidada maailma jalgpalli katuseorganisatsiooni: Rahvusvahelist Jalgpalliliitu (FIFA).

1904. aastal Pariisis seitsme Euroopa riigi poolt kokku kutsutud FIFA tegutses esimese poolesaja aasta jooksul Euroopast juhitult ning Euroopa väärtustest ja huvidest lähtuvalt. Ühiskondlikest arenguprotsessidest mõjutatuna hakkas aga Euroopa olulisus FIFA-s eelmise sajandi teisel poolel vähenema. Levinud arvamuse kohaselt võib FIFA ajaloo jagada kaheks suureks perioodiks, mida poolitab aasta 1974, mil FIFA presidendiks valiti brasiillane João Havelange (president 1974–1998). Tomlinson ütleb, et FIFA esimesel perioodil juhtisid tolle aja mõjukamad presidendid prantslane Jules Rimet (1921–1954) ja inglane Stanley Rous (1961–1974) organisatsiooni vabatahtlikkuse alusel, nad olid misjonäridest idealistid, kelle taustaks oli haridus ja avalik teenistus. Havelange oli aga hoopis teistsuguse taustaga. Ta sisenes FIFA-sse äri-, majanduse ja turunduse maailmast ning tõi endaga kaasa ka asjakohased juhtimistavad.⁴ Havelange'i kriitikute etteheited võib kokku võtta FIFA endise meediajuhi Guido Tognoni tõdemusega, et Havelange juhtis mittetulundusettevõtet FIFA-t kui eraettevõtet⁵, seega olemuslikult teisiti kui varasemad presidendid.

¹ Giulianotti ja Robertson, 545.

² Hobsbawm, 224.

³ Teedrajavateks töödeks tuleb pidada briti autorite David Yallopi „How they stole the Game“ (esmatrükk 1999) ja Andrew Jenningsi „FOUL! The Secret World of FIFA“ (2006). Mõlemas raamatus osutatakse mitmetele juhtumitele, kus FIFA juhtkond on andnud või saanud pistist. Kõiki süüdistusi eitanud FIFA kehtestas Jenningsile staadionikeelu MM-finaalturniiridele ning FIFA president João Havelange püüdis isiklikult takistada Yallopi raamatu ilmumist.

⁴ Tomlinson 2000, 69.

⁵ Samas, 66.

Havelange'i initsiatiivil hakkas FIFA oma tegevust laiendama ning pidi kasvavate väljaminekute katmiseks otsima koostöövõimalusi maailma suurkorporatsioonidega. Siduvad koostöölepingud suurfirmadega muutsid aga FIFA-siseseid käitumismustreid ning algselt erinevate riikide jalgpalliliitude eestseisjana pidi FIFA üha enam arvestama ka rahastajate huvidega.

Probleemi kese seisneb asjaolus, et kuna tänu jalgpalli ülemaailmsele populaarsusele suudab FIFA teenida raha iseseisvalt (jagades teenitut oma liikmesriikidele, kes tänu sellele ei sõltu riikide valitsuste eelarverahadest sedavõrd palju kui enamik teisi Rahvusvahelise Olümpiakomitee liikmeskonda kuuluvaid spordialasid) ning mittetulundusorganisatsioonina ei pea FIFA kandma ka kontrollitavat vastutust omanike ees, on see loonud avatuse korrupsioonile, milliseid juhtumeid on meedia initsiatiivil mitmel puhul avalikuks tehtud. Kuna FIFA täitevkomiteesse ning selle tööd toetavatesse erinevatesse alamkomiteedesse kuuluvatest liikmetest on enamik seotud ka oma koduse jalgpalliliiduga, muutub probleemseks ka riikide jalgpalliliitude poolne initsiatiiv FIFA juhtide tegutsemise uurimiseks. Jalgpalliliitude potentsiaalset kriitikat suudavad kindlasti vaigistada ka juba mainitud FIFA otsetoetused kõigile jalgpalliliitudele, milleks kasutatakse erinevaid programme (GOAL, Hope For Football), millest saadav tulu jääb mõnesaja tuhande dollari piiresse, kuid mis võib moodustada põhiosa mõne väiksema alaliidu eelarvest. Toetudes FIFA siseinfole, ütles Tomlinson 2014. aastal, et istuval presidendil Sepp Blatteril on üle maailma vähemalt 150 ustavat vasall-alaliitu.⁶

Viimasel kümnendil on nii peavoolumeedias kui ka akadeemilises käsitluses hakatud FIFA läbipaistmatule ning korrupsioonialtile juhtimisele üha kriitilisemat tähelepanu osutama. Havelange'i ja temalt 1998. aastal presidendiameti üle võtnud Blatterit on korduvalt süüdistatud suurfirmadelt pistise võtmises, mis Havelange'i puhul on leidnud ka kinnitust, mistõttu oli ta 2013. aastal sunnitud FIFA aupresidendi kohalt tagasi astuma.⁷ Samuti on pistisevõtmise süüdistustega pidanud lahkuma mitmed teised FIFA tippjuhid.⁸ Avalikkuse surve FIFA juhtimise muutmiseks on sedavõrd suur, et 2015. aasta mais toimuvateks FIFA presidendivalimisteks oli

⁶ Tomlinson 2014, 3.

⁷ <http://www.theguardian.com/football/2013/apr/30/joao-havelange-resigns-fifa> (18.05.2015).

⁸ Tomlinson 2014, 43.

kuu aega varem lisaks Blatterile kandidatuuri üles seadnud veel viis meest.⁹ FIFA ametliku informatsiooni kohaselt pole mitte kunagi varem presidendikoha eest võidelnud üle kahe kandidaadi.¹⁰

Loomulikult ei saa Havelange'i panust FIFA juhtimisel vaadata lahus jalgpalli üldisest arengust, mida 20. sajandi viimasel veerandil mõjutasid globaliseerumine, majanduse kiire areng ning inimeste, ideede ja ressursside vabam liikumine. Kõik need arengud võttis Tomlinson juba 2000. aastal kokku tõdemusega, et FIFA-st on saanud machiavellilik organisatsioon.¹¹ 2014. aastal ilmunud teoses „FIFA. The Men, the Myths and the Money“ nimetab ta aga Blatterit Machiavelli parimaks õpilaseks.¹²

Käesolev töö püüab avardada tausta, mis viis 1974. aastal Havelange'i valimiseni FIFA presidendiks. Eesmärgiks on kaardistada ning analüüsida Lõuna-Aafrika Vabariigi panust FIFA arengus, mis tõugatuna 20. sajandi ühest olulisemast rahvusvahelisi suhteid kujundanud protsessist ehk dekoloniseerimisest kujundas kriitilisel määra FIFA ajalugu.

Töö on jaotatud kaheks peatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate rahvusvaheliste spordiorganisatsioonide kujunemise ajaloost ning toon välja Euroopast juhitud FIFA olulisemad arengusuunad kuni Teise maailmasõjani. Teises peatükis selgitan Lõuna-Aafrika Vabariigile toetudes, miks polnud poliitilistel ja ideoloogilistel põhjustel võimalik Euroopast lähtunud väärtusi üks ühele muu maailma suhtes kohandada ning millised muutused see FIFA juhtimises kaasa tõi.

Töö toetub peamiselt ingliskeelsele erialakirjandusele. FIFA läbipaistmatule ja korruptsioonihõngulisele juhtimisele hakkas avalikkus suuremat tähelepanu pöörama 1990ndate aastate lõpus ning akadeemilises käsitluses täidab selles tähtsat rolli 2000. aastast Routledge'i

⁹ Jérôme Champagne, Ali Bin Al Hussein, Michael van Praag, Luis Figo ja David Ginola.

¹⁰ http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/03/fs-110_01e_presidency.pdf (18.05.15). Käesolevast FIFA dokumendist ei selgu, et näiteks 1961. aasta presidendivalimistel osales esimeses voorus kolm meest (Darby 2002, 65).

¹¹ Tomlinson 2000, 70.

¹² Tomlinson 2014, 3.

kirjastuse väljaantav jalgpalli ja ühiskonna seoseid uuriv ajakiri „Soccer and Society“, milles avaldatud mitmed artiklid on käesolevat uurimustööd toestanud.

Eesti keeles piirdub rahvusvaheliste spordiorganisatsioonide ajalugu fragmentaalsete ülevaadetega erinevaid spordialasid käsitlevates raamatutes, millest enim väärrib tähelepanu olümpiamängudega seonduv. Episoodiliselt on spordiorganisatsioonide kujunemisi kajastatud ka ajakirjanduses.

Rahvusvahelist jalgpalli käsitlevaid raamatuid on eesti keeles ilmunud mõnikümmend, millest põhiosa moodustavad tõlketeosed. Algupärastest rahvusvahelist jalgpalli tutvustavatest raamatutest tasub välja tuua „Kuldne jumalanna tagasi Euroopasse“ (autor Gunnar Hololei, 1966, Eesti Raamat), „Jalgpall“ (Lembit Koik, 1970, Eesti Raamat) ja „Kuldne karikas. Jalgpalli MM läbi aegade“ (Andres Must, 2010, Ilo).

1. peatükk

1.1 Rahvusvahelise koostöö algus 19. sajandil

Rahvusvaheliste spordiorganisatsioonide kujunemine ulatub sageli pikkade sajandite taha ning on lähtunud selgelt Euroopa initsiatiivist.¹³ Antiik-Kreekast pärit olümpiamängude ideed püüti teadaolevalt esimest korda taastada 1612. aastal Inglismaal, kui aadlik Robert Dover korraldas spordimängud oma kodukohas Cotswoldis.¹⁴ Järgnevatel sajanditel korraldati kohalikke ehk rahvuslikke olümpiamänge ka mujal Euroopas¹⁵, millest tähtsamatest väärivad äramärkimist Kreekas vahemikus 1859–1889 Evengelos Zappase eestvedamisel toimunud Zappase mängud¹⁶ ning Inglismaal alates 1850. aastast haritlase William Penny Brookes'i eestvedamisel tema kodukohas Much Wenlockis peetud mängud. Brookes'i mängud ületasid ka tema koduküla piirid: vahemikus 1866–1883 peeti kuuel korral üleriigilised mängud ning kaasa olid haaratud ka suurlinnad London ja Birmingham. Brookes on ka esimene, kelle tegevusele võib omistada rahvusvahelist mõõdet. Tema oli esimene, kes juba 1881. aastal esines ettepanekuga korraldada Ateenas rahvusvahelised olümpiamängud, idee, mille Kreeka valitsus toona aga tagasi lükkas.¹⁷ Viisteist aastat hiljem teostas selle mõtte Pierre de Coubertin.

Esimeste rahvusvaheliste kontaktide otsingute aeg spordis langeb seega 19. sajandi teise poolde, mis Euroopas märgib rahumeelse rahvusvahelise koostöö algust tervikuna. Inimeste omavahelist läbikäimist soodustas Suurbritanniast alguse saanud tööstusrevolutsioon, mis tõi kaasa tööjõu liikumise, urbaniseerumise, mida omakorda soodustasid transpordi ja side kiire areng.

Briti globaliseerumisteoreetik Roland Robertson, kes eristab protsessis viit faasi, nimetab antud juhul meid huvitavat ajajärku *tõusuperioodiks*¹⁸ (Robertsonil *The Take-off Phase*, 1870. aastatest

¹³ Keys, 40.

¹⁴ Rühl, 4.

¹⁵ Samas, 11.

¹⁶ Samas, 11–13.

¹⁷ Toohey, 33.

¹⁸ Eestikeelne termin Raivo Suni „Kultuuri globaliseerumine“, Sirp, 25.09.1998.

1920. aastate alguseni). Robertsoni järgi arenes tol perioodil välja globaalse ühiskonna kontseptsioon. Globaalsete kommunikatsioonivormide arv ja kiirus kasvas järsult: ilmusid esimesed rahvusvahelised romaanid, hoogustus rahvusvaheliste võistluste korraldamine (olümpiamängud, Nobeli auhind), toimus üleminek maailmaajale, peaaegu kogu maailmas võeti kasutusele Gregoriuse kalender. Robertson paigutab nimistusse ka Esimese maailmasõja.¹⁹ Robertsoni nimetatud loetellu sobitub ka 1904. aastal Pariisis asutatud FIFA, mis kõrvuti olümpiamänge korraldava Rahvusvahelise Olümpiakomiteega (ROK) on tänaseks üks suurimaid valitsusväliseid rahvusvahelisi organisatsioone maailmas. Täna kuulub FIFA-sse 209 liiget.²⁰

Sarnaselt teistele rahvusvahelistele spordiorganisatsioonidele oli ka FIFA ülesanne oma tegevuse alguspäevil ühtlustada reegleid ning innustada rahvusvaheliste võistluste pidamist.²¹ Spordis, ning ka kitsamalt jalgpallis, nähti võimalust siluda sotsiaalseid suhteid, samuti luua sildasid erinevate kommuunide ja rahvaste vahel.²²

1.2 Konkurents jalgpalliliikumises

Eelviidatud Brookes'i initsiatiivist nähtub, et 19. sajandi lõpus tegutses spordis mitmeid universaalsusele pretendeerivaid liikumisi. Nende hulgas oli ka parun Coubertin'i eestvedamisel 1894. aastal loodud ROK, mille suurimateks konkurentideks olid mitmetes riikides tegutsenud nn rahvuslikud olümpiad. Parun Coubertin'i erilisus seisneb faktis, et tema suutis esimesena luua piirideülese ehk rahvusvahelise võistluse, kuid et just tema algatus ellu jäi, on osalt kindlasti juhuste kokkulangevus. Keysi hinnangul polnud paljud rahvusvahelised spordiorganisatsioonid oma algusaastatel enam kui ebaselguse ja pankroti äärel virelevad ühendused, millest siiski paljud suutsid end maailmasõdade vahelisel perioodil kehtestada.²³

¹⁹ Robertson, 59.

²⁰ <http://www.fifa.com/aboutfifa/organisation/associations.html> (18.05.2015).

²¹ Eisenberg, 380.

²² Tomlinson 2014, 12.

²³ Keys, 42.

FIFA liikmete peamisteks konkurentideks mitmetes riikides olid kiriku spordiorganisatsioonid. FIFA-st eraldi püüdsid tegutseda ka juutide ning sotsialistide algatatud tööliste jalgpalliliidud. Sarnased spordiorganisatsioonid olid Saksa Keisririigis, Austrias, Kesk-Euroopa riikides ja Venemaal.²⁴

Nii nagu FIFA pidi võitlema oma koha eest rahvusvahelise katuseorganisatsioonina, toimus liikmesriikides kodune võitlus selle eest, kes saab õiguse oma riiki FIFA-s esindada.

Tähelepanuväärne oli sündmuste areng Prantsusmaal, kus 1910. aastal vahetus FIFA-lt tunnustuse saanud organisatsioon. Sündmuse olulisust rõhutab fakt, et taanduma pidi FIFA esimese presidendi Robert Guérin'i esindatud Prantsusmaa spordiliit USFSA (Union des Sociétés Françaises de Sports Athlétiques)²⁵, kelle vahetas välja mitmete spordialaliitude kokkukutsutud CFI (Comité Français Interfédéral). CFI loojate hulka kuulus ka katoliku kiriku toetatud spordiorganisatsioon FGSPF (Fédération Gymnastique et Sportive des Patronages de France), mille üheks liidriks oli 1921. aastal FIFA presidendiks saanud Jules Rimet.²⁶ Iseseisev Prantsusmaa jalgpalliliit, mis täna Prantsusmaad FIFA-s esindab, loodi alles 1919. aastal. Põhja-Ameerikas võitlesid *socceri* monopoli eest amatööride ja poolelukutseliste liidud.²⁷

Kuulumine rahvusvahelisse ühendorganisatsiooni garanteeris selle liikmetele osaluse rahvusvahelises suhtluses, millega kaasnes nii võistluste korraldamine kui ka nendel osalemine. Kuna FIFA tegevuse üheks alusprintsipiiks oli „üks riik – üks assotsiatsioon“²⁸, ei jäänud rahvusvahelise organisatsiooni liikmete kodustele konkurentidele enam suurt tegutsemisruumi, sest ressursid – nii inimesed, tehnoloogiad kui kapital – kogunesid rahvusvahelisi sidemeid omanud ringkonna ümber.

²⁴ Eisenberg, 381.

²⁵ USFSA asutajate hulka kuulus ka Pierre de Coubertin (Senaux, 124).

²⁶ Murray, 29–31.

²⁷ Eisenberg, 381.

²⁸ Otsus kinnitati lõplikult 1910. aastal Milanos toimunud kongressil.

Kui aga näiteks Prantsusmaal oli võimalus konkureerivatel spordiliikumistel ühineda, nagu seda USFSA 1913. aastal CFI-ga sulandudes tegi²⁹, siis allpool näeme Lõuna-Aafrika Vabariigi näitel, et kõikjal polnud see võimalik, mis aga jättis terveid suuri kogukondi rahvusvahelisest spordielust kõrvale.

1.3 Inglaste liitumine FIFA-ga

Rahvusvahelise jalgpalliorganisatsiooni loomise idee pakuti esmakordselt välja belglaste poolt 1890ndate aastate lõpus ning võeti uuesti jutuks Hollandi pankuri Carl August Wilhelm Hirschmani³⁰ initsiatiivil 1902. aastal.³¹ Konkreetselt FIFA idee taga oli aga prantslane Guérin. Ta oli ajalehe Le Matin ajakirjanik, olles samas ka USFSA jalgpallisektsiooni peasekretär. FIFA-t rajades oli Guérin'i peamiseks eesmärgiks inglaste kaasamine, kuid inglased organisatsiooni loomisel ei osalenud. Inglismaa Jalgpalliliidu (FA) peasekretäri Frederick Walli saadetud kirjas Guérinile väljendus tüüpiline inglaslik umbusk mandri-Euroopa suhtes. Willy Meisl³² vahendatuna ütles Wall: „FA ei näe sellises organisatsioonis mitte ühtegi eelist.“³³ Seepärast suunas Guérin FIFA ellukutsumisel pilgu mujale Euroopasse ning leidis kuus koostööpartnerit: Belgia (esindaja Union Belge des Sociétés de Sports), Taani (Dansk Boldspil Union), Holland (Nederlandsche Voetbal Bond), Hispaania (Madrid Football Club), Rootsi (Svenska Bollspells Förbundet) ja Šveits (Association Suisse de Football).

Kui otsida põhjust, mis kinnitas 1904. aastal loodud ja FIFA-ks nimetatud organisatsiooni hilisema hegemoonia, siis tuleb selleks pidada FA kaasamist, kellest sai FIFA liige 1905. aasta aprillis. Enne seda võinuks maailma jalgpalli katuseorganisatsiooniks tõusta ka mõni konkureeriv liikumine, sest ilma inglaseteta oli FIFA siiski vaid üks liikumine mitmete seas.

²⁹ Senaux, 124.

³⁰ Hilisem FIFA peasekretär, kes 1931. aastal pärast ebaseaduslikke tehinguid FIFA rahaga pidi ameti maha panema. (Tomlinson 2014, 19).

³¹ Murray, 29.

³² Willy Meisl (1895–1968) oli tunnustatud Austria spordiajakirjanik, kelle sulest ilmusid jalgpalliajakirjandust oluliselt mõjutanud artiklid ja esseed. Kuulsa jalgpallitreeneri Hugo Meisli vend.

³³ Meisl, 96.

20. sajandi alguses oli Suurbritannia maailma juhtiv poliitiline, majanduslik ja kultuuriline jõud ning seda ka spordis, mis moodustas osa Suurbritannia kui maailmariigi välispoliitilisest arsenalist – spordiinvasioonis nähti aga akti, mille näol polnud tegemist mitte poliitilise vallutuse, vaid sotsiaalse läbikäimise juurutamisega.³⁴ Jalgpallist on maailma populaarseim sportmäng saanud just tänu 19. sajandi teise poole briti sõduritele, misjonäridele, haritlastele ja kaupmeestele, kes üle maailma reisisid kasutasid jalgpallimängu rahumeelsete sotsiaalsete suhete sõlmimiseks. Hobsbawm peab jalgpalli tänase populaarsuse põhjuseks Suurbritannia ülemaailmset kohalolekut 19. sajandil.³⁵

Nii pole palju väita, et kui *de jure* loodi FIFA 1904. aastal, siis *de facto* 1905. aastal. Alles inglaste liitumise järel sai FIFA partnerite otsimisel asuda jõupositsioonile, samuti kinnistus tema liikmete võim kodus, kuna need kuulusid organisatsiooni, mille liige oli ka tolle aja maailma tähtsaim jalgpalliorganisatsioon. Seda kinnitab fakt, et kui FIFA ja paljud tema liikmed alles võitlesid oma olemasolu ja tunnustuse eest ning mitmetes FIFA asutajateriikides polnud loodud isegi iseseisvat jalgpalliliitu, oli Inglismaa alaliit järjekindlalt tegutsenud juba 1863. aastast.

Inglismaa ja sellest tulenevalt ka brittide erilisust tõestab ka fakt, et FIFA liikmeks ei astunud mitte Suurbritannia jalgpalliliit, kuna sellist organisatsiooni ei eksisteerinud, vaid Suurbritannia neli alaliitu eraldi: Inglismaa, Šotimaa, Wales ja Iirimaa.³⁶ Selleks pidi muutma probleemseks osutunud alusprintsipi „üks riik – üks assotsiatsioon“, kuna ei suudetud kokku leppida sõna riik (country) tähenduses. FIFA leidis probleemile lahenduse, lubades sõna „country“ tõlgendada ka kui „state“.³⁷ Tänu sellele muudatusele sai 1908. aastal FIFA-s iseseisvaks liikmeks Venemaa tsaaririigi koosseisu kuulunud Soome, kes iseseisvaks riigiks sai aga alles 1917.³⁸

³⁴ Eisenberg, 386.

³⁵ Hobsbawm, 224.

³⁶ Siinkohal tuleb rõhutada, et erinevalt FIFA-st kuulub Rahvusvahelisse Olümpiakomiteesse Suurbritannia ühendvõistkond, kelle jalgpallimeeskond võitis olümpiamängud 1900., 1908. ja 1912. aastal.

³⁷ Eisenberg, 383.

³⁸ Itkonen ja Nevala, 572.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et FIFA vajas eksisteerimiseks tunnustust ning selle tunnustuse sai anda vaid FA, tehes seda liitumise kaudu. FIFA ja Inglismaa suhted püsisid aga pingelised terve 20. sajandi esimese poole ning kahel korral astus FA ka FIFA-st välja. FA on FIFA liige olnud kolmel perioodil: 1905–1918, 1924–1928 ning 1945. aastast tänaseni.

1.4 Euroopa-keskne FIFA

1904. aastal asutatud FIFA-l on olnud kaheksa presidenti.³⁹ Esimene president Guérin pani ameti maha pärast Inglismaa liitumist 1906. aastal, kui ta pidi tunnistama, et lootus käivitada esimene rahvusvaheline FIFA-turniir ei õnnestunud.⁴⁰ Inglismaa liitumisele järgnes ka nende võimulejõudmine organisatsioonis ning 1906. aastal sai kaheteistkümneks aastaks presidendiks Daniel Woolfall. Tol perioodil oli FIFA-l kaks suurt ülesannet. Esiteks püüti erinevate riikide vahel ühtlustada mängureegleid, mis tuginesid Inglismaal väljakujunenud reeglitele. Teine oluline eesmärk puudutas FIFA liikmeskonna jätkuvat kasvatamist, mis 1914. aastaks oli algselt seitsmelt jõudnud 24-ni.

Woolfall suri vahetult enne Esimese maailmasõja lõppu 1918. aasta oktoobris ning FIFA juhtimisse tekkis kolmeaastane paus: 1918–1921 organisatsioonil presidenti pole, kuid sisuliselt oli FIFA tegevus halvatud kogu sõjaperioodi ajal.⁴¹ 1920. aastal nimetati uueks presidendiks aasta varem Prantsusmaa jalgpalliliidu presidendiks saanud Rimet, kelle ametlikku FIFA juhtimist arvestatakse aga 1921. aastast.⁴² Rimet püsis ametis 33 aastat ning tema juhtimisel sai FIFA-st tõeline rahvusvaheline organisatsioon; Rimet valitsemisaja lõpuks 1954. aastal on FIFA-l 85 liiget.

³⁹ Prantslane Robert Guérin 1904–1906, inglane Daniel Woolfall 1906–1918, prantslane Jules Rimet 1921–1954, belglane Rodolfe Seeldrayers 1954–1955, inglane Arthur Drewry 1956–1961, inglane Stanley Rous 1961–1974, brasiillane João Havelange 1974–1998 ja alates 1998. aastast šveitslane Sepp Blatter. Kokku on FIFA-l olnud kaheksa presidenti.

⁴⁰ Tomlinson 2014, 14.

⁴¹ Viimane sõjajärgne FIFA kongress toimus Kristianias (Oslo) 1914 ning järgmine Genfis 1923.

⁴² Tomlinson, 16.

Oma tegutsemise esimese poolesaja aasta jooksul oli FIFA sisuliselt Euroopast juhitud organisatsioon, mille otsustusprotsesse suutis mõningal määral mõjutada veel vaid Lõuna-Ameerika. Eurotsentristlik juhtimine väljendus kõige otsesemalt FIFA täitevkomitees jagatud kohtades. Organisatsiooni esimesel kahel kümnendil kuulusid täitevkomiteesse liikmed seitsmest FIFA asutajariigist ning neile lisandunud Inglismaalt ja Saksamaalt. Alles 1926. aastal lisandus Itaalia näol uus riik täitevkomitees, kellele kaks aastat hiljem lisandus esimese mitte-Euroopa riigina Uruguay.⁴³ Kuigi Lõuna-Ameerika oli esimese MM-i ajaks selgitanud alates 1916. aastast juba kaheteistkümnel korral kontinendi meistri, kuulus hoolimata rikkalikust kogemustepagasist neile FIFA täitevkomitees vaid üks koht kümnest. Teistel maailmaosadel enne Teist maailmasõda FIFA juhtimises otsustusõigust polnud.

Samas tuleb lisada, et täitevkomitee liikmed valiti rotatsiooni alusel ning valiku aluseks polnud erinevate piirkondade võrdne esindatus. Alles 1938. aasta suvel sai Lõuna-Ameerika endale FIFA täitevkomitees alalise koha ning Prantsuse ajaloolase Paul Dietschy hinnangul märgib just see sündmus FIFA arengus murrangut, kuna alates tollest hetkest hakkas FIFA oma otsustes enam tähelepanu pöörama erinevate piirkondade eripärale.⁴⁴ Lõuna-Ameerika positsioonid tugevnesid pärast Teist maailmasõda, kui 1946. aastal valiti esimese sõjajärgse MM-i korraldajaks Brasiilia. Samal aastal kinnitati hispaania keel FIFA ametlikuks keeleks.⁴⁵

Mõjutatuna poliitilistest ja majanduslikest põhjustest ning rahvusvahelise koostöö vähestest kogemustest⁴⁶, jõudis FIFA esimese rahvusvahelise turniiri korraldamiseni 26 aastat pärast asutamist, kui 1930. aastal peeti Uruguay esimesed maailmameistrivõistlused.

Maailmameistrivõistlusi korraldati seejärel iga nelja aasta tagant ning enne Teist maailmasõda jõuti pidada kolm turniiri: 1930, 1934 ja 1938. Maailmameistrivõistlused taaselustati 1950. aastal ning pärast seda pole võistlussari kordagi katkenud. Viimati toimus MM 2014. aastal, mis oli järjekorras 20.

⁴³ <http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/05/143827-factsheet-thefifaexecutivecommittee.pdf> (18.05.2015).

⁴⁴ Dietschy, 286.

⁴⁵ Tomlinson 2014, 20.

⁴⁶ Mason, 1–3.

Eurooplaste juhitud FIFA tegutses Euroopa huvidest lähtuvalt ka maailmameistrivõistluste kontekstis, mis väljendus finaaltorniiri pääsmete jagamises. Euroopa-keskne juhtimine organisatsiooni esimestel aastakümnetel on selgitatav selle liikmeskonnaga. Esimeste maailmameistrivõistluste ajal 1930. aastal oli 74 protsenti FIFA liikmetest Euroopa riigid.⁴⁷ Kuna FIFA võttis otsuseid vastu põhimõttel „üks riik – üks hää“⁴⁸, on mõistetav, et maksvusele pääses ennekõike just Euroopa hää.

1.5 Euroopa mõju vähenemine

Rimet' valitsemisajal võttis FIFA maailmaorganisatsiooni mõõtmed, kuid Rimet' puhul tuleb täpsustada, et kuigi ta pidas end jalgpalli kaudu maailma ühendajaks, ei pidanud ta maailma eri osi võrdseteks. Rimet nägi FIFA-s „jalgpallimisjonäri“, kelle eesmärgiks oli kasvatada oma liikmeskonda, jäädes aga juhituks Euroopast, sest organisatsiooni detsentraliseerimine vähendanuks tema arvates selle mõju ühiskonnas tervikuna.⁴⁹ Rimet kontseptsioon peegeldas koloniaalsuhetel rajanevat maailma.

Senised käitumismustrid FIFA juhtimises hakkasid muutuma pärast Teist maailmasõda alguse saanud dekoloniseerimisprotsessi käivitudes, mis kasvas FIFA liikmeskonda ning sellest tulenevalt mõjutas organisatsioonisiseseid suhteid. Aafrika ja Aasia riikidest moodustunud koalitsioonid hakkasid FIFA-s üha häälekamalt kaasa rääkima ning Euroopal läks oma soovide läbisurumine aina keerukamaks.

Esimene väljastpoolt Euroopat FIFA-ga ühinenud riik oli Lõuna-Aafrika Vabariik (LAV)⁵⁰, kellest sai jalgpalliorganisatsiooni liige 1910. aastal. Kaks aastat hiljem ühinesid Argentina ja

⁴⁷ Dietschy, 281.

⁴⁸ Eisenberg, 380.

⁴⁹ Tomlinson 2000, 57–58.

⁵⁰ 1910. aastal loodi buuride vabariikidest Transvaalist ja Oranjest ning Suurbritannia kolooniatest Kapimaast ja Natalist Lõuna-Aafrika Unioon/Liit, mis püsis Suurbritannia dominiioonina kuni 1961. aastani, mil kuulutati välja Lõuna-Aafrika Vabariik (LAV). Siin ja edaspidi kasutatakse läbivalt lühendit LAV.

Tsiili, 1913. aastal USA ning 1925. aastal sai Siamist (tänapäevane Tai) esimene Aasia esindaja FIFA-s.

Tõeliselt hoogustus aga liikmeskonna kasv pärast Teist maailmasõda. Protsess sai alguse Aasiast⁵¹, kui 1947. aastal lagunes osa Briti impeeriumist ning iseseisvate riikidena said FIFA liikmeteks India, Sri Lanka ja Pakistan. Järgneval kümnendil kaotasid britid võimu ka Birmas, Malaisias ja Singapuris. Lähis-Ida piirkonna riigid hakkasid FIFA-ga liituma 1950ndate lõpust – esimesena Saudi Araabia (1959).

Aasiale järgnes Aafrika. Enne 1955. aastat olid iseseisvatena FIFA-s vaid Etioopia, LAV, Egiptus ja Sudaan. Järgmisel kümnendil liitus FIFA-ga Aafrikast 31 riiki. Samasse perioodi jäi ka enamiku Kesk-Ameerika riikide ühinemine.⁵²

1974. aastaks moodustasid Euroopa ja Lõuna-Ameerika vähem kui kolmandiku organisatsiooni liikmetest. Alates Teise maailmasõja lõpust oli Euroopast juurde tekkinud vaid kolm riiki – Saksa DV ning Suurbritannia endised pisikolooniad Küpros ja Malta, Lõuna-Ameerikast aga koha taastanud Colombia ning Venezuela.

Kuigi organisatsiooni kasvades täitis FIFA oma eesmärgi, võis juba enne Teist maailmasõda selle sees täheldada vastuolusid, mis tulenesid liikmesriikide erinevast kvaliteedist. Nii näiteks oli ainuüksi Buenos Aireses 1939. aastal kümme enam kui 40 000 pealtvaatajat mahutavat staadioni, samas kui Siami alaliit koosnes vaid 14 klubist ning koondist polnudki.⁵³

1950. aastaks oli Euroopa riikide osakaal FIFA-s langenud alla poole, samas kui väljastpoolt Euroopat saadavad sissetulekud olid peaaegu olematud.⁵⁴ FIFA peamise sissetuleku moodustas liikmesriikide vaheliste mängude korraldamine, mille sissetulekust pidi korraldajariik osa FIFA ühiskassasse maksma.⁵⁵ FIFA liikmeskonna kasvades nõrgestas Euroopa riikide loodud alusprintsipi „üks riik – üks hääl“ nende enda positsioone.

⁵¹ Goldblatt, 515.

⁵² Samas, 516.

⁵³ Dietschy, 286–288.

⁵⁴ Eisenberg, 385 FIFA 1972. aasta Kongressil Pariisis esitletud raportis polnud suurusjärgud mõnekümne aastaga muutnud. Uurimus, mis käsitles aastaid 1970–1972 ütles, et kuigi 28 protsenti FIFA liikmetest olid Aafrika riigid, moodustasid Aafrika klubid ja mängijad vaid kolm protsenti maailma tervikust. (Samas, 391).

⁵⁵ Murray, 30.

Euroopa riigid püüdsid *status quo* 'd säilitada. 1960. aastal tegi Itaalia veidi laialivalgunud ettepaneku muuta hääletamise süsteemi, mis võtnuks arvesse iga riigi panust jalgpalli, samuti arvestanuks rahvusvahelisi sportikke saavutusi.⁵⁶ Aasta hiljem tegi Šotimaa FIFA kongressil Londonis ettepaneku võtta uued riigid FIFA liikmeteks viieaastase katseajaga.⁵⁷ Mõlemal korral lükkas Kongress ettepaneku Lõuna-Ameerika, Aasia ja Aafrika koalitsiooni poolt tagasi. Euroopa võimu säilitamise kontekstis tuleb vaadata ka juba Rousi valitsemise ajal 1964. aastal Tokyo kongressil vastu võetud otsust, mis andis MM-i korraldaja valimise õiguse FIFA Täitevkomiteele. Enne seda oli otsus kuulunud Kongressile.⁵⁸ FIFA andis MM-i korraldajamaa valiku õiguse tagasi Kongressile 2013. aastal.⁵⁹

FIFA tähtsaima väljundi ehk maailmameistrivõistlustega seonduvalt jõudsid vastuolud Euroopast juhitud FIFA ja muu maailma vahel kulminatsioonini 1966. aasta turniiriga seonduvaga, kui FIFA andis kuueteistkümnest finaaltorniiri pääsmest Aasiale, Aafrikale ja Okeaaniale kolme peale vaid ühe. Aafrika ja Aasia otsustasid turniiri boikoteerida, kuid sellest täpsemalt allpool. Siiski oli juba enne Aafrikast alanud MM-i boikotti FIFA mõistnud, et suhted muu maailmaga tuleb viia uuele kvaliteedile. Alates 1963. aastast hakkas FIFA nõuandev komitee koosseisus president, peasekretär ja täitevkomitee liikmed koos erinevate alaliitude esindajatega arutama konkreetseid küsimusi iga mandri kohta eraldi.⁶⁰ 1969. aastal hakkas Aafrika ja Aasia töö vilja kandma. 1970. aasta MM-i korralduskomiteesse kuulus juba kaks Aafrika esindajat, samuti sai koha Aasia.⁶¹ Kaksteist Aafrika esindajat said 1970. aastal MM-finaaltorniirile ühe koha; Aasia ja Austraalia said kahe peale samuti ühe koha.⁶²

⁵⁶ Eisenberg, 385.

⁵⁷ Dietschy, 295.

⁵⁸ Tomlinson 2014, 2.

⁵⁹ http://www.fifa.com/mm/document/affederation/bodies/02/22/58/41/minutes2013kompakt_neutral.pdf (18.05.2015).

⁶⁰ Dietschy, 296.

⁶¹ Samas, 296.

⁶² Pääsme võitis Iisrael, kes paigutati Okeania gruppi, kuna mitmed araabia riigid keeldusid Iisraeliga mängimast.

Kaudse tõendi FIFA eurotsentrismist annab ka Euroopa jalgpalliliidu UEFA (Union of European Football Associations) hiline loomine 1954. aastal ehk viiskümmend aastat pärast FIFA asutamist, misjärel on UEFA järgnenud aastakümnete jooksul FIFA-ga üha enam konkureerimas.⁶³ UEFA on jalgpalliruumi toonud Euroopa meistrivõistlused rahvuskoondistele (esimene turniir 1960) ja mitmed üle-euroopalised klubiturniirid (alates hooajast 1955/56), mis tänu oma üha kasvavale populaarsusele ja majanduslikule edule on FIFA korraldatavale MM-ile pakkumas arvestatavat konkurentsi ning sundinud ka FIFA-t ellu kutsuma uusi turniire.

⁶³ Vaata: Darby, Sudgen ja Tomlinson 1998.

2. peatükk

2. 1 Vastuoluline Stanley Rous

Mõistmaks FIFA komplitseeritud ja probleemseid suhteid Aafrikaga, on võimatu mööda vaadata FIFA kuuenda presidendi Stanley Rousi panusest. 1895. aastal sündinud Rousi esimesed kokkupuuted jalgpalliga jäävad Esimese maailmasõja perioodi. Ta oli üsna lootustandev mängija, kuid jäi jalgpalliga seotuks kohtunikuameti kaudu. Esimese maailmasõja ajal teenis ta Aafrikas, õppis St Luke'i kolledžis Exeteris ja seejärel õpetas Watfordi Grammar Schoolis. Toetudes Tomlinsonile⁶⁴, olid nii õpetamine koolis kui tegutsemine jalgpallis Rousile osa avalikust teenistusest, mis põhines vabatahtlikkusel ega olnud kasumlikkusele suunatud ettevõtmine⁶⁵, ühtides seega FIFA „ei poliitikale“⁶⁶põhimõttega.⁶⁷

Rous sai FIFA presidendiks aastal 1961, kuid tema mõju organisatsioonis oli tuntav juba 1945. aastast. Rous oli Inglismaa jalgpalliliidu peasekretär aastatel 1934–1961, ja kuigi Inglismaa oli toona ühel perioodil FIFA-st välja astunud, hoidis Rous ka siis FIFA-ga suhteid. Nii nagu FIFA kolmas president prantslane Rimet muretses pärast Esimest maailmasõda Prantsusmaa kaduva maine pärast, pani Rousi muretsema Teise maailmasõja järgne Suurbritannia, mis, olles kaotamas impeeriumit, oli otsimas maailmas uut rolli. Sarnaselt Rimet'le nägi ka Rous jalgpallis üht võimalust, kuidas taastada oma riigi roll maailmas ning mõjutada maailma kultuuri.⁶⁸

Tomlinsoni iseloomustuses pörkusid inglise keskklassist pärit Rousi väärtushinnangud postkoloniaalse maailmaga. Ühelt poolt oli Rous innovatiivne, mis väljendus Inglismaa jalgpalli taasühendamises maailmaorganisatsiooniga ning arusaamas, et kui Inglismaa soovib kuuluda

⁶⁴ Tomlinson 2000, 58–61.

⁶⁵ Samas, 66.

⁶⁶ Eisenberg, 380.

⁶⁷ FIFA „ei poliitikale“ põhimõtte juured ulatuvad Briti spordiinvasiooni algse mõtte juurde, et antud akti näol pole tegu mitte poliitilise vallutuse, vaid sotsiaalse läbikäimise juurutamisega. Sport tuli lahutada igapäevapoliitikast, sest vastasel korral oluks 20. sajandi esimesel poolel keerukas ette kujutada näiteks Saksamaa ja Prantsusmaa vahelisi mängu. (Eisenberg, 386).

⁶⁸ Tomlinson 2014, 57.

maailma kultuuriruumi, peab ta sellest ka aktiivselt osa võtma. Teisalt oli Rous kinni traditsioonides, mis väljendus raskustes suhestumisel uuenenud maailmaga.⁶⁹

Dekoloniseerimise käigus muutusid Euroopast juhitud FIFA ja Aafrika suhted kiiresti pingeliseks. Probleeme ei saa taandada vaid kommunikatsioonihäiretele keskuse ja äärealade vahel, sest FIFA eesotsas Rousiga jagas veendumust, et maailma spordielu tugineb vabatahtlikkusel ning Aafrika selgelt politiseerunud jalgpallielu mõjus Rousile šokina. Pärast 1965. aasta visiiti Kongo Vabariiki (pealinn Brazzaville), väljendas ta FIFA täitevkomitee ees imestust, et sealsed jalgpalliliidud on valitsuste käepikendusteks.⁷⁰ Sellel on ajaloolised põhjused.⁷¹

2.2 Jalgpalli roll Aafrikas

Jalgpalli populaarsus Aafrikas kasvas oluliselt kahe maailmasõja vahel, haarates ennekõike töötavaid mehi. Ettevõtted ja Aafrika mittevalge eliit hakkasid mängu edendamiseks andma finantstuge, mis omakorda tekitas hirmu kohalikes eurooplastes, kes nägid, et jalgpallil on võime arendada mittevalgetel organiseerimisoskusi. Kohalik mittevalge eliit ja intellektuaalid nägid võimalust kasutada jalgpalli kolonialismivastase instrumendi ja rahvuslike püüdluste soodustajana.⁷² Briti sotsioloog Paul Darby rõhutab, et Euroopast sõltumatult juhitud iseseisvad Aafrika riikide jalgpalliliidud ei kandnud endas üksnes sümboolset tähendust, vaid nende tegevusel on selgesti sõnastatav praktiline väärtus, kuna organiseeritud jalgpalli korraldamine laiendas poliitilise emantsipatsiooni võimalusi.⁷³

1940. ja 1950. aastatel hakkasid Aafrika rahvuslikud liikumised otsima kontakti jalgpalliklubide ja nende kogukondadega. Jalgpalliklubidest ja staadionitest, millest paljud olid riikide valitsuste

⁶⁹ Samas 2014, 57.

⁷⁰ Dietschy, 294.

⁷¹ Eesti keeles on ülevaate Aafrika riikide ühiskondade seostest jalgpalliga andnud Indrek Schwede artiklis „Jalgpallimängu kujunemine ja tema roll Aafrika dekoloniseerimises“, Akadeemia 2012/8, lk 1386–1424.

⁷² Schwede, 1406–1407.

⁷³ Darby 2002, 26

finantseeritud ja ehitatud⁷⁴, said tööliste, intellektuaalide ja ärimeeste kokkusaamiskohad, kus arutati koloniaalvõimuga kaasnenud probleeme. Jalgpalliklubid täitsid mõnel pool koguni sotsiaalhoolekande ülesandeid, aidates oma liikmeskonda vajadusel töökaotuse korral, aga toetasid ka õpingute ja isegi matuste või pulmade korraldamisel.⁷⁵

Jalgpalli poliitiline iseloom oli avalik ning väljendub ka staadionitele antud nimedes: Independence Stadium (Ghana pealinnas Accras ja Zambia pealinnas Lusakas) ja Stade de la Revolution (Kongo Vabariigi pealinnas Brazzaville'is). Staadionitele anti nimesid ka iseseisvuspäeva järgi: Stade 5 Juillet (Alžeeria pealinnas Alžiiris) ja Stade du 28 Septembre (Guinea pealinnas Conakrys), aga ka istuva riigijuhiga: Stade Félix Houphouët-Boigny (Elevandiluuranniku endises pealinnas Abidjanis) ja Haile Selassie Stadium (Etioopia pealinnas Addis Abebas).⁷⁶

Seega tõi Aafrika FIFA-sse uue diskursuse, mis ei haakunud FIFA „ei poliitikale“ põhimõttega, millele toetus Rous. Samas, nagu võisime veenduda, polnud FIFA põhimõttega vastuollu minek pahatahtlik, vaid olemuslik. Nii polnudki Rous aafriklastele esmalt mitte jalgpallijuht, vaid hoopis koloniaalväärtusi esindav Euroopa poliitik. See arusaam Rousini ei jõudnud.

2.3 Apartheidipoliitika LAV-i jalgpallis

Selline on taust, mida tuleb mõista, enne kui hakkame vaatama Rousi suhete arengut LAV-iga, mida on nimetatud tema suurimaks poliitiliseks veaks.⁷⁷ LAV-i puhul muutis olukorra veelgi keerukamaks fakt, et LAV-is tegutses mitu jalgpalli ühendavat alaliitu, millest FIFA ja Rous, tuginedes FIFA alusprintsibile „üks riik – üks assotsiatsioon“, tunnustas vaid ühte, jättes kõrvale teised liikumised, millel omakorda oli vähemalt moraalne toetus teistelt Aafrika riikidelt. Segadused (jalgpalli)LAV-iga, mis said alguse kaugelt enne Rousi valitsemisaega, rikkusid aga

⁷⁴ Alegi 2010, 55.

⁷⁵ Schwede, 1407.

⁷⁶ Alegi 2010, 55.

⁷⁷ Goldberg, 518.

tema suhted Aafrikaga tervikuna, kuna ta ei osanud seda keerukat ajaloolist pärandit õigesti hinnata.

Probleemi tuum peitus LAV-i konfliktiderikkas ajaloos. Riigi geograafiline positsioon eristas teda teistest Aafrika riikidest sellega, et alates 15. sajandist sattus see piirkond tugeva Euroopa surve alla. Sinna asus elama palju eurooplasi, kes, olles küll selges vähemuses, haarasid võimu. 20. sajandil kulmineerus võim 1948. aastal, mil valitsema asus afrikaanerite Rahvuspartei, mille tulemusena hakati ellu viima rasside eraldi arengu poliitikat ehk apartheidi.⁷⁸ See poliitika kajastus ka spordis ning kitsamalt jalgpallis, mis kuni 1990ndate aastate keskpaigani oli määratletud läbi rassismi.⁷⁹

Sarnaselt suuremale osale maailmast jõudis jalgpall LAV-i brittide vahendatuna 19. sajandi teisel poolel. Esimesed dokumentaalselt fikseeritud jalgpallimängud LAV-i pinnal peeti briti sõdurite ja tööliste vahel juba 1862. aastal ehk aasta enne maailma vanima jalgpalliliidu – Inglismaa jalgpalliliidu – asutamist.⁸⁰ Juba toona olid aga jalgpallikogukondade vahelised piirid määratletud läbi rassismi. Vaid valgeid kaasanud LAV-i jalgpalliliit loodi briti ja hollandi asunike poolt 1892. aastal (South Africa Football Association – SAFA), kelle egiidi all tegutsenud LAV-i koondis pidas oma esimesed mängud 1897. aastal, kui riiki külastas üks vanemaid Inglise klubisid Corinthians.⁸¹

Lisaks SAFA-le tegutsesid ka mittevalgeid ühendanud liidud: South African Indian Football Association (SAIFA, asutatud 1903), South African Bantu Football Association (SABFA, 1933) ja South African Coloured Football Association (SACFA, 1936). 1951. aastal asutati aafriklasti, värvilisi ja indialasi ühendanud South African Soccer Federation (SASF).⁸² Mittevalgeid ühendava jalgpalliliidu loomine oli osa üldisest suundumusest, kuna vahemikus 1948–1960

⁷⁸ Apartheidi kujunemine ulatus juba 1924. aastasse, mil valgete tööliste huvide kaitseks kehtestati nn värvibarjääri seadus, mille tagajärjel võisid kvalifitseeritud tööd saada vaid valged.

⁷⁹ 1950. aastal vastu võetud elanikkonna registreerimisseadus (The Population Registration Act No 30) jagas elanikkonna päritolu alusel kolme kategooriasse: valged, mustad ja värvilised.

⁸⁰ Koonyaditse, 1.

⁸¹ Samas, 3. Tuleb täpsustada, et kuigi LAV-i koondis pidas enne Teist maailmasõda 26 kohtumist, arvestatakse ametlikus statistikas mängude arvu aga alles 1947. aastast alates.

⁸² Bolsmann, 36.

ühinesid protestiks apartheidipoliitikale ka mitmete teiste spordialade seni eraldi tegutsenud ühendused.⁸³

SASF hakkas SAFA-ga otsima kontakti organisatsiooni loomise hetkest alates ning vahemikus 1952–1954 püüdis mitmel korral algetada ühtse ning FIFA poolt tunnustatud föderatsiooni loomist. SAFA vastuses puudus aga soov sisuliseks koostööks. SAFA leidis, et SASF on neile avatud vaid juhul, kui tulevases ühendorganisatsioonis ei laiene SASF-i liikmetele hääletusõigus organisatsiooni arenguid puudutavates küsimustes. Loomulikult ei saanud SASF sellise vastusega nõustuda.

Probleem oli laiem kui lihtsalt kahe organisatsiooni vaheline võitlus võimu ja rahvusvahelise tunnustuse nimel. Kuna rahvusvahelisel tasandil oli tunnustatud vaid SAFA-d, kellest sai FIFA liige 1910, kuid kes esindas vaid valgeid, jäi 80 protsenti LAV-i jalgpallikogukonnast rahvusvahelisest koostööst kõrvale.⁸⁴

Kuna dialoog SAFA-ga ei õnnestunud, hakkas SASF iseseisvalt FIFA-lt tunnustust otsima. 1954. aastal tehtud esimesele pöördumisele järgnenud FIFA vastusest selgus, et maailmaorganisatsioonil puudus tahe end LAV-i siseasjadesse segada, soovitades SASF-il jätkuvalt otsida lahendust koduste partneritega ehk SAFA-ga.⁸⁵

Teisel katsel suhtluses FIFA-ga saavutas SASF aga juba edu, kui 8. mail 1955 jõudis FIFA erijuhtude komitee järeldusele, et valgete alaliit SAFA ei kontrolli kogu LAV-i jalgpallielu ega vasta seega FIFA rahvusliku alaliidu kohustuslikule definitsioonile.⁸⁶

Too jalgpallialane edu langeb perioodi, mida LAV-i ajaloos mäletatakse mittevalgete optimistlike lootustena tulevikule. Kuu aega hiljem ehk juunis 1955 võttis Aafrika Rahvuskongress vastu apartheidivastaste demokraatlike jõudude võitlusprogrammi Vabaduse Harta, mille eesmärgiks oli diskrimineerimise lõpetamine ja mitmeparteilise valitsuse loomine.

⁸³ Alegi 2004, 111.

⁸⁴ Darby 2008, 261.

⁸⁵ Samas, 262.

⁸⁶ Samas, 262.

Ka spordisfäärist võis SASF leida julgustavaid episoode. Juba 1947. aastal oli rahvusvaheline lauatennise liit tunnustanud rassiliste piiranguteta LAV-i alaliitu. Samas keeldus toosama rahvusvaheline alaliit tunnustamast rassiliste piirangutega alaliitu LAV-is, kuigi viimane rõhutas, et nende organisatsioonis pole kehtestanud mitte rassilised, vaid sotsiaalsed piirid.⁸⁷ SASF-ile avaldasid ka tuge rassilistest piirangutest vabad kriketi, tõstmise ja ragbi alaliidud.⁸⁸

Kõige olulisema apartheidivastase spordiliikumise tulemuseni jõuti aga LAV-i luuletaja, ajakirjaniku ja ühiskonnategelase Dennis Brutuse⁸⁹ eestvedamisel Londonis 1958. aasta oktoobris loodud alternatiivse LAV-i spordiliidu loomisega. Oma eesmärgina püüdis SASA (South African Sports Association) saavutada LAV-i ametlike (valgete) alaliitude mittetunnustamise rahvusvaheliste spordiliitude poolt.⁹⁰ Jarvie hinnangul tähistab SASA loomine rassismivastase spordiliikumise algust⁹¹, samuti oli SASA üks väheseid apartheidivastaseid tribüüne 1960ndatel aastatel.⁹²

FIFA erijuhtude komitee 1955. aasta mais tehtud järeldusele tuginedes saatis FIFA järgmise aasta jaanuaris LAV-i uurimiskomisjoni, mille koosseisu kuulusid delegatsiooni juht, endine koloniaalametnik Hollandi Indias Karel Lotsij, ameeriklane Joseph McGuire, egiptlane Abdelaziz Abdallah Salem ja šveitslane Kurt Gasunann.⁹³ Olles kuulunud üle nii SAFA kui SASF esindajad, kinnitas uurimiskomisjon FIFA 1955. aasta mais tehtud ettekirjutist. Selle tulemusena eemaldas SAFA oma põhikirjast viited rassistlikele eraldustele ning muutis ka nime – Football Association of South Africa (FASA).⁹⁴ Samas rõhutas uue nime võtnud alaliit, et kõige tähtsamana peab organisatsioon järgima LAV-i üldisi seadusi ega saa omavoliliselt riigi poliitilisele korrale ehk apartheidipoliitikale vastanduda.⁹⁵ Et tegemist oli tõepoolest vaid

⁸⁷ Keech, 73.

⁸⁸ Alegi 2004, 113.

⁸⁹ Dennis Brutus (1924–2009). Temas segunesid inglise, saksa, hollandi, prantsuse ja malaisia veri ning 1950. aasta elanikkonna registreerimisseaduse järgi kuulus ta värviliste kategooriasse. SASA eestvedajana saavutas ta suurima tööõidu, kui ROK otsustas LAV-i 1964. aastal olümpiamängudelt kõrvaldada. Oma vaadete pärast mõisteti ta 1960. aastal 18 kuuks vangi.

⁹⁰ Darby 2008, 262.

⁹¹ Jarvie, 65.

⁹² Samas, 67.

⁹³ Alegi 2004, 112.

⁹⁴ Samas, 112.

⁹⁵ Darby 2008, 262.

kosmeetilise muutusega, annab kinnitust juba 1955. aasta aprillis ehk kuu aega enne FIFA tehtud ettekirjutust FASA presidendi Fred Welli saadetud kiri FIFA-le, kus ta rõhutab, et isegi kui tema juhitud organisatsioon püüaks rassiliselt lahutatud kogukondi ühendada, keelaksid LAV-i seadused selle kohe ära.⁹⁶

Juriidiliselt vormistati spordielu üleminek apartheidipoliitikale 1956. aasta juunis, kui LAV-i siseministri⁹⁷ seadusega kehtestati, et valged ja mittevalged peavad spordis olema organisatoorselt lahutatud, samuti keelas seadus võistlustele saatmast rassiliselt segatud võistkondi. Lisaks märgiti, et mittevalged spordiorganisatsioonid võivad rahvusvahelist koostööd teha vaid juhul, kui see on kooskõlastatud valgete organisatsioonidega. Mittevalgete välisriikide sportlaste otsesuhtlemine LAV-i mittevalgetega keelustati ning lisati, et välisriigi sportlased peavad aktsepteerima LAV-i seadusi, nii, nagu LAV teeb seda teiste riikide suhtes.⁹⁸ Täpselt samal ajal, juunis 1956, tegi FIFA oma LAV-i visiidist kokkuvõtted ning leidis, et uuenenud valgete alaliit FASA vastab igati FIFA-sse kuulumise tingimustele ning see organisatsioon kinnitati LAV-i täieõiguslikuks esindajaks FIFA-s.⁹⁹ Kokkuvõttes ei saanud mittevalgete alaliitu SASF-i suhtluses FIFA-ga vähimigi edu ning kuna kodune valitsus oli ka organisatoorse töö oluliselt raskemaks muutnud, jäi mittevalgete alaliit LAV-i ja FIFA jalgpalliruumis sisuliselt fiktiivseks organisatsiooniks.

2.4 FASA konflikt Aafrikaga

Nagu eelpool viidatud, ületas probleem kaugelt spordi piirid. Kuna mittevalgetele polnud apartheidipoliitika ajal poliitiliste organisatsioonidega ühinemine lubatud, küll aga võisid nad liituda spordiklubidega, laienes spordiklubide tähendus tolele rühmale oluliselt. Jalgpall pakkus asendust inimeste elust puuduvale aktiivsele poliitikale.¹⁰⁰ LAV-i 1956. aasta seadus hävitab aga vähimagi poliitilise ambitsiooni ning piirab kõik vaid spordi tegemise võimalusega. Samas tuleb

⁹⁶ Keech, 80.

⁹⁷ Theophilus Ebenhaezer Dönges, siseminister 1948–1958.

⁹⁸ Alegi 2004, 113.

⁹⁹ Darby, 262.

¹⁰⁰ Schwede, 1408.

lisada, et apartheidi arenedes piiratakse mittevalgetel ka lihtsalt spordi tegemise võimalusi ning 1970ndatel aastatel kuulus suurem osa sporditegemiseks vajalikust infrastruktuurist valgetele: squashis 95 protsenti, golfis 92, kriketis 84, maahokis ja ujumises 83, ragbis 82 ning kergejõustikus 73.¹⁰¹

Ent mittevalgete alaliidul SASF-il olid toetajad, kellel on üks tähtsaimaid rolle FIFA 20. sajandi teise poole kujundamisel. Nendeks tähtsateks toetajateks olid teised Aafrika riigid, kes eraldi võetuna vähemalt 20. sajandil poleks suutnud FIFA-s jõupositsioonile asuda, kuid liidetuna moodustasid jõu, mida eirata polnud enam võimalik.

Aafrikas kuulus jalgpall pan-Aafrika liikumisse ning oli osa kolonialismivastasest võitlusest¹⁰² ning FIFA otsus toetada apartheidipoliitikat järgivat FASA-t võrdus Aafrika riikidele koloniaalpoliitika jätkuna. Seosed jalgpalli kui spordiga olid kõnealusel juhul teisejärgulised.

Iseseisvumise järel hakkasid noored Aafrika riigid kohe otsima ühinemisvõimalusi nii valitsusvaheliste rahvusvaheliste organisatsioonidega, nagu Ühinenud Rahvaste Organisatsioon ja Maailma Tervishoiuorganisatsioon, kui ka valitsusväliste rahvusvaheliste organisatsioonidega, nagu ROK ja FIFA. Kuid nagu öeldud, polnud Aafrika riigid eraldivõetuna FIFA-s Euroopale ohuks, küll aga tervikuna. Kaalukeeleks, mis suutis Aafrika tõsta maailma jalgpallis otsustajate hulka, on Aafrika jalgpalliliidu (CAF – Confederation Africaine de Football) loomine 1957. aastal.

CAF-i loomise idee taga olid neli riiki: Egiptus, Sudaan, Etioopia ja LAV (kelle esindajaks oli 1892. aastal asutatud valgete alaliit SAFA), kes said organisatsiooni loomiseks innustust 1954. aastal FIFA kongressil Bernis, kus FIFA tunnustas Aafrikat iseseisva jalgpallipiirkonnana, mis tagas Aafrikale automaatselt ühe koha FIFA täitevkomitees.¹⁰³

¹⁰¹ Jarvie ja Reid, 238.

¹⁰² Alegi 2010, 54.

¹⁰³ Goldblatt, 493.

Alaliidu loomiseni jõudsid eelpoolmainitud neli riiki 1957. aastal. Selleks ajaks oli LAV-i esindaja juba uuenenud valgete alaliit FASA ning kuna FIFA värskeim seisukoht LAV-i küsimuses oli CAF-ile teada, said nad ühinenuna teha juba arvestatavamalt häält. Samale, 1957. aastale planeeritud Aafrika esimestele meistrivõistlustele Sudaanis LAV-i ei lubatud. Siiski on tähelepanuväärne, et kuna tolle vastuvõetud otsuse dokumendid hävisid hiljem tulekahjus, pole täpset selgust, kas CAF tagandas LAV-i või loobus viimane ise oma kohast, nagu FASA on hiljem märkinud. FASA kinnitusel loobusid nad turniiril osalemast Suessi kriisi ning eelseisva Euroopa-turnee tõttu.¹⁰⁴

LAV ei osalenud ka 1959. aasta Aafrika meistrivõistlustel ning 1960. aastal viskas CAF LAV-i oma liikmeskonnast välja. Aastal hiljem võttis CAF vastu otsuse mitte lubada LAV-i Aafrika meistrivõistlustele enne apartheidipoliitika lõppu.¹⁰⁵ LAV osales Aafrika meistrivõistlustel esmakordselt 1994. aastal.¹⁰⁶

2.5 Rous rikub suhted Aafrikaga

Sündmuste areng Aafrikas sundis ka FIFA-t LAV-i teema taas päevakorda võtma ning 1960. aasta augustis Roomas peetud kongressil esitas FIFA FASA-le taas ultimaatum, nõudes, et aasta jooksul tuleb tolle reeglistik FIFA omaga ühildada, mis tähendas rassipuhtuse seaduse tühistamist.¹⁰⁷ Ent sarnaselt FIFA esimestele nõudmistele neli aastat varem, jättis ka nüüd LAV-i seadustest lähtunud FASA senise poliitika muutmata. 1961. aasta märtsis, kolmveerand aastat pärast Rooma kongressi, esines LAV-i siseminister Jan De Klerk avaldusega, mis rõhutas senise

¹⁰⁴ Alegi 2010, 67.

¹⁰⁵ Goldblatt, 493.

¹⁰⁶ Kuigi käesoleva uurimistöö raames vaadatakse Aafrikat kui FIFA-le palju uusi liikmesriike juurde andnud piirkonda, rõhutamata paljudest riikidest, rahvustest ja uskudest koosneva piirkonna sisemisi konflikte, tuleb teema paremaks mõistmiseks märkida, et Aafrika-sisesed vastuolud olid nähtavad ka jalgpallis. CAF-i loomisel valiti organisatsiooni ametlikeks keelteks prantsuse, inglise ja araabia keel ning antud piirides hakkasid kujunema ka organisatsioonisiseseid fraktsioonid. Suhteid kujundasid ka ühiskondlikud muutused, mis on täheldatav juba CAF-i ühe esimese otsuse ehk peakorterit loomisel asukohaga Kairos, kuigi suureks favoriidiks võis pidada ka Addis Abebat. Külma sõja kontekstis vastasrindel seisnud Egiptuse ja Etioopia puhul langes valik esimese kasuks suuresti tänu Suessi kriisi taustal nn kolmanda maailma kangelaseks tõusnud Egiptuse presidendile Gamal Abdel Nasserile. (Alegi 2010, 66).

¹⁰⁷ Alegi 2004, 117.

poliitika jätku. De Klerk ütles, et LAV-i valitsus ei aktsepteeri rassiliselt segatud võistkondade esinemisi rahvusvahelisel areenil ega luba ka selliseid võistkondi oma riiki.¹⁰⁸ Seda avaldust ei saanud rahvusvahelised spordiorganisatsioonid kaksipidi mõista.¹⁰⁹ 25. septembril 1961 viskas FIFA LAV-i oma ridadest välja¹¹⁰. Samas otsuses keelati FIFA teistel liikmetel (alaliitudel, klubidel ja mängijatel) loomast LAV-iga jalgpallialaseid kontakte.¹¹¹

Nüüd astub areenile kuu aega hiljem, 28. septembril FIFA presidendiks valitud Rous, kes lähtus „ei poliitikale“ põhimõttest. Väidetavalt pidas ta FASA esindatud LAV-i jalgpalliliidu toetust apartheidipoliitikale LAV-i siseasjaks, millesse FIFA ei peaks sekkuma.¹¹² Rous ja USA jalgpalliliidu esindaja Jimmy Maguire tegid 1963. aasta jaanuaris kahenädalase visiidi LAV-i, mille jooksul kohtuti nii FASA, SASF-i kui ka teiste spordialaliitude esindajatega, samuti Sudaani, Nyasalandi (tänapäevane Malawi) ja Basutolandi (tänapäevane Lesotho) jalgpalliliidu esindajatega.

113

FIFA Täitevkomiteele saadetud raportis ütlevad Rous ja Maguire, et FASA tegevuses puudub tahtlik diskrimineerimine ning mitte kellelegi pole seatud takistusi FASA-ga liitumiseks. Raportis rõhutatakse, et kui FIFA ei taasta FASA esindatava LAV-i jalgpalliliidu kohta organisatsioonis, viib see LAV-is jalgpalli taandarenguni, mida pole võimalik heastada. Samuti lisatakse, et LAV-is pole mitte ühtegi teist organisatsiooni, mis suudaks FASA välja vahetada. Rous ja Maquire raporteerivad: „Meie hinnangul pole ükski meie küsitatud dissidentlikest organisatsioonidest (SASF) suuteline LAV-i esindama. Nende hoiakus väljendus koostöötamise asemel selle hävitamine. Leiame, et nende sooviks on käituda vastupidiselt nende valitsuse poliitikale, mis selgelt väljendab nende võimetust edendada ja laiendada jalgpalli oma riigis. FIFA ei saa olla vahendiks, millega avaldada survet valitsusele riigisisese spordipoliitika muutmiseks.“¹¹⁴

¹⁰⁸ Keech, 75.

¹⁰⁹ LAV heideti välja ka ROK-ist, mis jättis riigi aastatel 1964–1988 olümpiamängudelt kõrvale.

¹¹⁰ Alegi 2004, 117.

¹¹¹ Alegi 2010, 73.

¹¹² Keech, 83.

¹¹³ Samas, 83.

¹¹⁴ Darby 2008, 265.

Visiidi tulemusel taastati FASA esindatud LAV-i koht FIFA-s. Siiski polnud otsus üksmeelne ning kirjutas FASA esindajale Aleck Jaffele informeerib Rous, et esmakordselt võis saada kinnituse Aafrika-bloki solidaarsusest.¹¹⁵

CAF oli täitevkomitee otsusest löödud ning esitas mõni päev pärast LAV-i positsiooni taastamist FIFA-s erakorralisel assambleel Kairos FIFA-le resolutsiooni. Selles teatatakse: 1) seni, kuni FASA ei ole vastuvõetamatut apartheidipoliitikat oma ülesehitusest ja tegevusest *täielikult* kõrvaldanud, ei tee CAF FASA-ga mitte mingit koostööd; 2) teavitame FIFA Täitevkomiteed oma rahulolematusest ning hoiatame, et juhul, kui LAV-i jalgpalliliit lähtub ka edaspidi apartheidipoliitikast, teeb CAF järgmisel FIFA kongressil 1964. aastal Tokyos ettepaneku LAV-i jalgpalliliidu väljaheitmiseks FIFA-st.¹¹⁶

Jõupositsioonid FIFA-s olid pöördumatult muutunud. Vahemikus 1960–1964 oli FIFA-ga liitunud 32 uut riiki ning seda peamiselt tänu Aafrikale ja Aasiale. Ainuüksi 1964. aastal peetud FIFA kongressil Tokyos võeti korraka liikmeks 20 Aafrika esindajat, mis märgib FIFA ajaloo suurimat vastuvõttu.¹¹⁷ Tol kongressil kaitses LAV-i jalgpalliliit oma poliitikat LAV-i seadustega, samas aga lubas 1966. aasta maailmameistrivõistlustele saata mustade meeskonna ning neli aastat hiljem valgete oma.¹¹⁸ Ent nagu CAF oli eelnevalt hoiatanud, peatati uute FIFA liikmete toel LAV-i liikmelisus tolsamal kongressil uuesti.¹¹⁹ Pärast 1976. aasta Soweto üliõpilasrahutusi heideti LAV tingimusteta FIFA-st välja.¹²⁰ LAV-i liikmelisus taastati 1992. aastal pärast apartheidipoliitika lõppu.¹²¹ LAV-i esindab FIFA-s tollest ajast 1991. aastal loodud rassilistest piirangutest loobunud South African Football Association.¹²²

¹¹⁵ Keech, 84.

¹¹⁶ Darby 2008, 265.

¹¹⁷ <http://www.fifa.com/aboutfifa/organisation/bodies/congress/history/congress-tokyo-1964.html> (18.05.15).

¹¹⁸ Murray, 39.

¹¹⁹ Nauright, 197 Kättemaksuks liikmelisuse peatamise eest FIFA-s määras LAV-i valitsus FASA presidendile George Singhile koduaresti (Keech, 84).

¹²⁰ Koonyaditse, 30.

¹²¹ http://www.lff.lt/text/402/LT/112038-48th_fifa_congress_-_zurich_sui_1992.pdf?d=1 (18.05.2015).

¹²² Bolsmann, 42.

Pinged Rousi ja Aafrika ning siia lisandunud Aasia vahel kulmineerusid eelpool mainitud 1966. aasta MM-iga, kus FIFA oli Inglismaal peetud finaalturniiri kuueteistkümnest kohast Aafrikale, Aasiale ja Okeaaniale kolme peale eraldanud vaid ühe. Samas Euroopa sai kümme kohta. Ghana Vabariigi presidendi Kwame Nkrumahi eestvedamisel, keda toetasid teised Aafrika liidrid – Guinea president Sekou Toure ja Zairi president Mobutu Sese Seko –, otsustasid Aafrika riigid MM-i boikoteerida. Nendega ühinesid ka Aasia riigid. Esimese riigina loobus 1964. aasta augustis Tuneesia.¹²³

Rous tunnistas 1964. aasta oktoobris Tokyos peetud FIFA kongressil¹²⁴, et ta on juhtumist šokeeritud. Võistlustest loobujatele määrati 5000 Šveitsi frangi suurune trahv. Ühtlasi tegi FIFA täitevkomitee uue määrusega kõigile FIFA liikmetele kohustuseks osalemise vähemalt ühel FIFA poolt korraldataval võistlusel, juhul, kui pole sellest selgesõnaliselt vabastatud.¹²⁵

Boikotiga ei ühinenud vaid Põhja-Korea ja Austraalia, kes kahe mängu kokkuvõttes selgitasid edasipääseja. Kuna nende riikide vahel polnud diplomaatilisi suhteid ning mõlemad keeldusid mängimast vastase kodus, kohtusid koondised kahel korral Kambodžas. Põhja-Korea võitis kahe mängu kokkuvõttes 9 : 2¹²⁶ ning osales Inglismaal peetud finaalturniiril.

2.6 Havelange kukutab Rousi

Kui 1974. aasta FIFA presidendivalimiste käiku on tagantjärele lihtne põhjalikult kaardistada, siis sama ei saa öelda sellele eelnenud presidendivalimiste kohta, kuna varasematel aegadel valiti president nõ tagatoas, eurooplaste kitsas seltskonnas.¹²⁷ Näiteks Rousi vastasteks 1961. aasta valimistel olid šveitslane Ernest Thommen ja jugoslaavlane Mihailo Andrejevic, kellest mitte ükski ei teinud eraldi valimiskampaaniat.¹²⁸ Darby kirjutab, et parima ülevaate nn kampaaniast annab Rousi kandidatuuri toetanud FA esindaja Dennis Followsi hääletuseelne sõnavõtt.

¹²³ Dietschy, 295.

¹²⁴ Tolsamal kongressil heideti LAV FIFA-st välja.

¹²⁵ Dietschy, 295.

¹²⁶ Polley, 3.

¹²⁷ Enne 1974. aastat toimusid presidendivalimised toimusid FIFA kongressidel aastatel 1904, 1906, 1923, 1954, 1956, ja 1961.

¹²⁸ Darby 2002, 65.

Follows: „Pole liialdus öelda, et sir Stanley on tuntuim inimene jalgpallimaailmas. Ta pole tuntud vaid reputatsiooni poolest, vaid on isiklikult teada paljudele inimestele. Tema väarikas olek ja käre hääл peavad olema teada Jaapanist Peruuni... Leian, et teil (hääлетajatel – A.M) on ainulaadne võimalus avaldada austust mehele, kes on pühendanud jalgpallile terve oma elu.“ Rous võitis teises voorus Andrejevici hääлетega 51 : 14.¹²⁹

Kokkuvõtlikult võib öelda, et enne 1974. aastat järgnes üks president teisele ilma avalikkusele nähtava võitluseta, ilma avalikkusele antavate lubadusteta. Isegi FIFA ametlik kodulehekülг eristab Havelange'i-eelseid presidendivalimisi järgnevatest, nimetades alates 1974. aastast toimunud valimisi „kahe kandidaadiga valimisteks“.¹³⁰

Havelange viis presidendikampaania täiesti uuele tasandile.¹³¹ Saanud 1971. aastal toetuse Lõuna-Ameerika riikidelt, alustas ta valimiskampaaniat, mille käigus külastas isiklikult 86 FIFA liikmesriiki, keskendudes Aafrikale ja Aasiale.¹³² Tomlinson nimetab tema presidendikampaaniat halastamatuks, agressiivseks ja isegi korruptiivseks.¹³³ Väidetavalt oli Havelange'i kampaania maksumuseks 500 000 naela, mis 2010. aasta vääringus oli 4 miljonit.¹³⁴

Havelange'i valituks saamisel on mitmeid omavahel tihedalt põimunud põhjusi. Kõige tähtsama põhjusena tuleb nimetada tema antud konkreetseid ja ahvatlevaid lubadusi, pidades esmasteks adressaatideks FIFA väiksemaid liikmeid Aasias ja Aafrikas.¹³⁵

¹²⁹ Samas, 66.

¹³⁰ www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/03/fs-110_01e_presidency.pdf (18.05.15)

¹³¹ Havelange'i hoiakuid aitab selgitada tema senine elukäik. Nagu sissejuhatuses mainitud, erines tema taust oma eelkäijatest presidenditoolil. Havelange sündis 1916. aastal Rio de Janeiro Belgia immigrantide peres, oli noorena aktiivne sportlane, kes osales ujujana 1936. aasta Berliini olümpiamängudel ning kuulus 1952. aasta Helsingi olümpiamängudel Brasiilia veepallikoondisse. Sporditegemise kõrvalt rajas ta 1940ndatel aastatel Sao Paolos rahvusvaheliste mõõtmega transpordiettevõtte, millega jäi seotuks ka FIFA-sse jõudes. Samuti võttis ta alates 1950ndatest aastatest aktiivselt osa Brasiilia spordipoliitika kujundamisest. 1956. aasta Melbourne'i suveolümpiamängudel oli ta Brasiilia olümpiakoondise delegatsiooni juht ning võiduka Brasiilia jalgpallikoondise delegatsiooni juht 1958, 1962 ja 1970. aasta maailmameistrivõistlustel. Spordipoliitikas oli Havelange'i peamiseks eesmärgiks FIFA presidenditool. (Sudgen ja Tomlinson, 44–47).

¹³² Sugden ja Tomlinson, 32.

¹³³ Tomlinson 2014, 58.

¹³⁴ Samas, 59.

¹³⁵ Havelange'i lubadused: tõsta MM finaalturniiril osalejate arvu 24ni (alates 1982). Alates 1998. aastast osalejaid 32; hakata pidama MM finaalturniire noortele ja naistele ning klubidele, rõhuga valida turniiri korraldajateks mittetraditsioonilisi jalgpalli suurriike; pakkuda jalgpalliliitudele finantsabi infrastruktuuride väljaehitamisel ning muud tehnilist abi, samuti pakkuda täiendkursusi jalgpalliametnikele. Sisuliselt täitis Havelange kõik antud lubadused. (Sudgen ja Tomlinson, 33).

Ent sõnumi edastamist lihtsustasid eelpool kirjeldatud pinged nende riikide ja istuva FIFA presidendi vahel, kus LAV-i rolli ei saa alahinnata. Havelange kaasas LAV-i ka oma valimiskampaaniasse, kinnitades, et seni kuni LAV pole muutnud apartheidipoliitikat, pole LAV-is tema juhtimise ajal FIFA-s kohta.¹³⁶ Havelange pidas sõna, enamgi veel, nagu eelpool mainitud, heideti LAV Havelange'i teisel presidendiaastal FIFA-st tingimusteta välja. Bolsmann ütleb otse, et konflikt LAV-iga maksis Rousile järgmisel kümnendil presidendikoha.¹³⁷ Sündmused LAV-iga löid Rousi ümber atmosfääri, mis sisuliselt välistas võimaluse, et Aafrika riigid tema poolt hääletaksid. FIFA 39. kongressil Frankfurdis kasutas Havelange edukalt ära FIFA alusprintsipi „üks riik – üks hääl“ ning valiti tänu Aafrika, Aasia ning Lõuna- ja Kesk-Ameerika koalitsioonile häältega 68 : 52 uueks presidendiks. Aafrika panus tolles hääletuses oli 37 häält.¹³⁸

1974. aasta valimisi tulebki näha pigem umbusaldusavaldusena Rousile, mitte aga toetusena tema vastaskandidaadile. Kindlasti oli Rousi mahahääletamine Aafrika ja Aasia riikide kättemaks, kuid samavõrra ka FIFA ametlik kohanemine uuenenud maailmaga. Rous ja tema eelkäijad sümboliseerisid eilset maailma.

¹³⁶ Darby 2002, 81.

¹³⁷ Bolsmann, 40.

¹³⁸ Havelange'i poolt hääletasid ka Moskva juhitud kommunistlikud riigid. ROK-i liikmena toetas Havelange vastutasuks Moskva kandidatuuri 1980. aasta suveolümpiamängudel, garanteerides Lõuna-Ameerika riikide hääled. (Schiller, 238).

Kokkuvõte

Käesolev töö uuris Rahvusvahelise Jalgpalliliidu (FIFA) juhtimise kujunemist 20. sajandil, mis sajandi teisel poolel tegi läbi põhjaliku muutuse. Arengud FIFA juhtimisel jooksevad rööbiti ühiskonnas aset leidnud protsessidega ning pilguheit nendele aitab mõista ka FIFA ajalugu. Töö eesmärgiks oli uurida ja analüüsida muutuste põhjusi, jälgides sealjuures eraldi Lõuna-Aafrika Vabariigi panust, mille ümber moodustunud koalitsioon Aafrika riikidest kujundas olulisel määral FIFA tulevikku.

FIFA kutsuti ellu seitsme Euroopa jalgpalli- ja spordiorganisatsiooni eestvõttel 1904. aastal Pariisis. See oli periood, mil hoogustus rahvusvaheline koostöö laiemalt, kuid oli selgelt juhitud Euroopa initsiatiivist. Nii ka FIFA-s, mis kuni Teise maailmasõjani oli avalikult Euroopast juhitud ning seisis ennekõike Euroopa huvide ja väärtuste eest. Teine maailmasõda muutis aga seni kehtinud maailmakorda, muu hulgas vähendades rahvusvahelistes suhetes Euroopa positsioone. Kriitilist rolli võimu ümbermängimises täitis seejuures dekoloniseerimisprotsess ning tööst selgub, et selle mõju oli kohe tuntav ka FIFA-s.

Euroopast juhitud FIFA kolm alusprintsipi – „üks riik – üks assotsiatsioon“, „üks riik – üks hääl“ ning „ei poliitikale“ põhimõte – osutusid uute Aafrika riikide liitumisel probleemseteks ning viisid FIFA 1974. aasta presidendivalimiste järel uuele arenguteele.

Tööst nähtub, et kui Prantsusmaa puhul sai riigisisese konkureerivate jalgpalliliikumiste ühinedes rahvusvahelisest jalgpallist osa kogu ühiskond, siis Lõuna-Aafrika Vabariigi puhul avas printsip „üks riik – üks assotsiatsioon“ täiesti uue probleemi, kuna suuremal osal riigi elanikest puudus seaduslik alus ühinemaks FIFA-lt tunnustuse saanud organisatsiooniga. Kuna FIFA toetas LAV-i puhul vaid valgeid ühendanud alaliitu, jäeti 80 protsenti LAV-i elanikkonnast

rahvusvahelistest jalgpallikontaktidest kõrvale. Antud probleem ületas kaugelt spordi piirid ning tekitas omakorda vastuolu FIFA „ei poliitikale“ põhimõttega.

LAV-is ja Aafrikas tervikuna oli jalgpalli poliitiline iseloom avalik, kuna organiseeritud jalgpalli korraldamine laiendas poliitilise emantsipatsiooni võimalusi. 1965. aastal väljendas Rous imestust, et Aafrika jalgpalliliidud on valitsuste käepikendusteks. LAV-is mittevalgete jalgpalliliikumist kõrvale jättes koondas aga Rous endale kogu Aafrika meelepaha, kes nägid Rousis koloniaalväärtusi esindavat Euroopa poliitikut. Suhete rikkumist Aafrikaga on nimetatud Rousi suurimaks poliitiliseks veaks, mis maksis talle viimaks ka presidendikoha.

1974. aasta presidendivalimiste ajal keskendus Brasiilia ärimees ja spordifunktsionär João Havelange Aafrika ja Aasia riikidele kallite lubaduste andmisele ning kasutas edukalt ära printsiipi „üks riik – üks hääl“, kuna peamiselt Rousi toetanud Euroopa riikide jalgpalliliidud olid FIFA-s toleks ajaks juba vähemuses. Euroopas oldi tekkivat probleemi märganud juba 1960ndate aastate alguses ning toetudes FIFA liikmete erinevale kvaliteedile ja panusele, püüti mitmel juhul Euroopa riikide initsiatiivil viimatinimetatud printsiipi muuta. Aafrika ja Aasia koalitsioonid lükkasid aga sellised ettepanekud tagasi ning 1974. aastal lõppes 70 aastat kestnud Euroopa valitsemine FIFA presidenditoolil. Havelange'i valimine presidendiks tähistab FIFA kohandumist postkoloniaalse maailmaga, kuid samas tõi FIFA-sse probleeme, milliseid seal varem ei tuntud.

THE DEVELOPMENT OF FIFA'S MANAGEMENT IN THE 20th CENTURY AND THE ROLE OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Summary

The present thesis explores the development of the *Fédération Internationale de Football Association* (FIFA) management in the 20th century, analysing more closely the contribution of Republic of South Africa (RSA), which in the 1950ies was in the centre of coalition of African states that, to a great extent, formed the future of FIFA.

FIFA was established by seven European sporting organisations in 1904 in Paris. The organisation was governed by Europeans until the Second World War, and it promoted mainly European interests and values. The Second World War changed the world order, inter alia by diminishing Europe's positions in international relations. In this redistribution of power, the decolonization process was of critical importance, and, as the thesis demonstrates, its influence was also immediate on FIFA.

The three basic principles of Europe-minded FIFA – “one country – one association”, “one country – one vote” and “no politics” – turned out to be problematic when the newly formed African states joined the organisation, and this directed FIFA towards a new development path after the presidential elections of 1974.

The thesis shows that the principle “one country – one association” created a wholly new problem in case of RSA, where the majority of population had no legal basis to join the organisation that FIFA acknowledged. As FIFA supported the association that was open only for RSA's white population, 80 % of the whole population was shut out from international football.

This problem reached well beyond sports and was in turn at odds with FIFA's principle of "no politics".

In RSA, as well as in Africa as a whole, the political nature of football was public, as organising football life increased the possibilities for political emancipation. By excluding the football movement of RSA's non-white population, Stanley Rous, the then President of FIFA, sparked outrage in whole Africa, where he was perceived as an European politician representing colonial values.

During the presidential elections in 1974, João Havelange, the Brazilian businessman and sports functionary, focused on making expensive promises to African and Asian countries. He successfully exploited the "one country – one vote" principle, as the European FAs, who had mainly supported Rous, were already in minority in FIFA by that time. The election of Havelange as the president marks FIFA's adaptation to postcolonial world, but it also created some problems for FIFA that it had never known before.

Kasutatud kirjandus

Alegi, Peter. *Laduma. Soccer, Politics and Society in South Africa*. University of KwaZulu-Natal Press, 2004

Alegi, Peter. *Soccerscapes: How a Continent Changed the World's Game*. Hurst and Company, 2010

Bolsmann, Chris. White football in South Africa: empire, apartheid and change, 1892–1977. *Soccer & Society* / Volume 11 / Numbers 1–2 / 2010, lk 29–45

Darby, Paul; Sudgen, John; Tomlinson, Alan. FIFA versus UEFA in the Struggle for the Control of World Football. *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*, (koost. Brown, Adam), Routledge, 1998, lk 11–31

Darby, Paul. *Africa, Football, and FIFA: Politics, Colonialism, and Resistance*. Frank Cass, 2002

Darby, Paul. Africa and the “World” Cup: FIFA Politics, Eurocentrism and Resistance. *The International Journal of the History of Sport* / Volume 22 / Number 5 / 2005, lk 883–905

Darby, Paul. Stanley Rous's ‘own goal’: football politics, South Africa and the Contest for the FIFA presidency in 1974. *Soccer & Society* / Volume 9 / Issue 2 / 2008. Routledge, lk 259–272

Dietschy, Paul. Making football global? FIFA, Europe, and the non-European football world, 1912–74. *Journal of Global History* / Volume 8 / Issue 02 / 2013, lk 279–298

Eisenberg, Christiane. From Political Ignorance to Global Responsibility: The Role of the World Soccer Association (FIFA) in International Sport during the Twentieth Century. *Journal of Sport History* / Volume 32 / Number 3 / 2005, lk 379–393

Gammelsæter, Hallgeir; Senaux, Benoit. *The Organisation and Governance of Top Football Across Europe: An Institutional Perspective*. Routledge, 2011

Giulianotti, Richard; Robertson, Roland. The globalization of football: a study in the glocalization of the “serious life”. *The British Journal of Sociology* / Volume 55 / Issue 4 / 2004, London School of Economics, lk 545–568

Goldblatt, David. *The Ball is Round: A Global History of Football*. Penguin Books, 2007

Hobsbawm, Eric. *Äärmuste ajastu. Lühike 20. sajand 1914–1991*. Tlk Marek Laane ja Kaja Tael. Varrak, 2002 (inglise k 1994)

Itkonen, Hannu; Nevala, Arto. A popular game in Father Christmas Land? Football in Finland. *Soccer & Society* / Volume 13 / Issue 4 / 2012, Routledge, lk 570–583

Jarvie, Grant. *Class, Race and Sport in South Africa's Political Economy*. Routledge, 2014

Jarvie, Grant; Reid, Irene. Sport in South Africa. *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*, (koost. Krüger, Arnd; Riordan, James), E&FN SPON, 1999, lk 234–245

Keech, Marc. The ties that bind: South Africa and sports diplomacy 1958–1963. *The Sports Historian* No. 21 / 1 / 2001, Routledge, lk 71–93

Keys, Barbara J. *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*. First Harvard University Press, 2013

Koonyaditse, Oshebeng Alpheus. *The Politics of South African Football*. African Perspectives Publishing, 2010

Mason, Tony. When Was The First Real World Cup. *Ettekanne San Diegos California Ülikoolis konverentsil "Globalization and Sport in Historical Context"*, märts 2005, Kättesaadav: <http://library.la84.org/SportsLibrary/UCSD/UCSDMason.pdf> (18.05.2015)

Meisl, Willy. *Soccer Revolution*. The Sportsmans Book Club, 1956

Murray, Bill. FIFA. *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*, (koost. Krüger, Arnd; Riordan, James), E&FN SPON, 1999, lk 28–47

Nauright, John. Bholu Lethu: South Africa. *Football Cultures and Identities*, (koost. Armstrong, Gary; Giulianotti, Richard), Macmillian Press Ltd, 1999, lk 189–200

Polley, Martin. The Diplomatic background to the 1966 football World Cup. *The Sports Historian*, No. 18 / 2 / 1998, lk 1–18

Robertson, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. *Social Theory and Global Culture*. SAGE, 2000

Rühl, Joachim K. Olympic Games before Coubertin. *Encyclopedia of the Modern Olympic Movement*, (koost. Findling, John E.; Pelle, Kimberly D.), Greenwood Press, 2004

Schwede, Indrek. Jalgpallimängu kujunemine ja tema roll Aafrika dekoloniseerimises. *Akadeemia* / nr 8 / 2012, lk 1386–1424

Schiller, Kay. The 1974 World Cup in West Germany: A Non Event? *The FIFA World Cup 1930–2010. Politics, Commerce, Spectacle and Identities* (koost. Rinke, Stefan; Schiller, Kay). Wallstein Verlag, 2014, lk 220–239

Sudgen, John; Tomlinson, Alan. *Great Balls of Fire: How Big Money is Hijacking World Football*. Mainstream Publishing, 1999

Tomlinson, Alan. FIFA and the Men Who Made It. *Soccer & Society* / Volume 1 / Issue 1 / 2000, Routledge, lk 55–71

Tomlinson, Alan. *FIFA. The Man, the Myths and the Money*. Routledge, 2014

Toohy, Kristine. *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. Cromwell Press, 2007

Internet

FIFA presidendikandidaalmised 1930-1998. Kättesaadav:

http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/03/fs-110_01e_presidency.pdf
(18.05.15)

FIFA liikmesriigid. Kättesaadav:

<http://www.fifa.com/aboutfifa/organisation/associations.html> (18.05.2015).

FIFA Täitevkomitee ajalugu. Kättesaadav:

<http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/05/143827-factsheet-thefifaexecutivecommittee.pdf> (18.05.2015)

FIFA 34. Kongressi materjalid. Kättesaadav:

<http://www.fifa.com/aboutfifa/organisation/bodies/congress/history/congress-tokyo-1964.html>
(18.05.15).

FIFA 48. Kongressi materjalid. Kättesaadav:

http://www.lff.lt/text/402/LT/112038-48th_fifa_congress_-_zurich_sui_1992.pdf?d=1
(18.05.2015).

FIFA 63. Kongressi materjalid. Kättesaadav:

http://www.fifa.com/mm/document/affederation/bodies/02/22/58/41/minutes2013kompakt_neutral.pdf (18.05.2015)

FIFA presidendivalmiste ajalugu. Kättesaadav:

www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/03/fs-110_01e_presidency.pdf
(18.05.15)

Statistika

The Rec.Sport.Soccer Statistics Foundation – www.rsssf.com

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Andres Must**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„FIFA juhtimise areng 20. sajandil ja Lõuna-Aafrika Vabariigi roll selles“,

mille juhendaja on dotsent Vahur Made,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21.05.2015